

Ska kontraheringsplikten slopas med hänsyn till EES-avtalet?

Hänvisar till konsumentförsäkringslagen (KFL) 9 § — Rätten att teckna försäkring och nya skadeförsäkringslagen (SkFL) 3 kap. 1 § — Rätt till konsumentförsäkring

av **Ulf Börjesson**, försäkringstjänsteman på Trygg-Hansa¹

Det har nu gått över tretton år sedan KFL trädde i kraft den 1 januari 1981. Med den kom också den internationellt sett tämligen unika kontraheringsplikten, dvs försäkringsbolagens skyldighet att ingå avtal med konsumenten. Rätten till försäkring görs effektiv genom att konsumenten kan pröva ärendet hos domstol. Plikten har dock ännu inte varit föremål för avgörande dom. Den 1 januari 1996 får vi antagligen en ny försäkringsavtalslag för såväl skadeförsäkring som personförsäkring. Den nya lagen skall ersätta FAL och KFL. I promemorian föreslås att kontraheringsplikten skall bestå om än i en något modifierad version. Frågan är emellertid om det i förslaget tagits tillräcklig hänsyn till betydelsen av den tilltagande internationaliseringen samt den hårdnande konkurrensen liksom försäkringsbolagens behov av spelrum för nya försäkringsprodukter. En del faktorer i EES-avtalet pekar på direkta hinder i fråga om att bevara kontraheringsplikten och det finns flera principer som gör gällande att kontraheringsplikten måste slopas. I det följande skall beskrivas vad som i denna fråga framstår som en trolig utveckling.

Ulf Börjesson

Motiven till kontraheringsplikten

All modern försäkringslagstiftning i Sverige liksom i andra länder har till främsta syfte att bereda skydd för försäkringstagarna. Huvudmotivet är alltså att skydda den svagare parten mot försäkringsgivarens kunnande och kapacitet inom det avtalsrättsliga området. Försäkringar som tecknas av en konsument har

dessutom stor social betydelse både för henne själv och för hennes familj. Hem- och villaförsäkring t.ex. skall ge skydd mot förluster och utgifter som många gånger är oöverstig-

¹) Författaren har de senaste fyra åren arbetat som riskbedömare på Trygg-Hansa. Under 1993—94 har författaren även genomgått IFU:s högre utbildning i juridik och i anslutning till studierna skrivit en uppsats i ämnet Kontraheringsplikt — en studie av konsumentförsäkringslagen och nya skadeförsäkringslagen i en internationell jämförelse. Uppsatsen kan beställas från IFU.

liga vid brand, stöld, överfall, skadeståndsansvar m.m. Ersättningen kan därför, sett ur individens och samhällets synvinkel, sägas vara nästan lika angelägen som socialförsäkringarnas grundskydd vid sjukdom och dödsfall. Betydelsen av kontraheringsplikten ligger också i att den tillgodoser det allmänna rättvisekravet; att den svagare parten inte skall vara tvungen att utan prövning foga sig i den starkare partens beslut i angelägenheter av stor social betydelse och i den psykologiska betydelsen av att den som vill teckna försäkring inte behöver tro att hon är utelämnad åt försäkringsgivarens ensidiga eller godtyckliga beteenden.

Olägenheter

Ett problem med en sådan detaljerad reglering som KFL utgör är att lagstiftaren i allt väsentligt måste skraddarsy den till de för tillfället rådande omständigheterna, vilket relativt snabbt kan göra den omodern. Värderingar och uppfattningar ändras med tiden och det förefaller ineffektivt att med ofta återkommande mellanrum behöva anpassa lagstiftningen efter nya förutsättningar. Inte minst det nyligen ingångna EES-avtalet visar på detta problem. Mycket talar för att det vore lämpligare med en försäkrings lagstiftning som mer liknade skadeståndslagens koncentrerade men dynamiska bestämmelser; en modell som onekligen är mer tidlös än den hårt reglerande.

Ett annat tänkbart problem är passivitets- och preventionsfaktorn. Konsumentlagarnas mening är mycket förlåtande till sin karaktär. KFL t.ex. har en dimension och innebörd som medverkar till att den vanlige konsumentens fel och misstag många gånger får utgöra ett normalt beteende. Lagarna påverkar således konsumenternas tankesätt och handlingsmönster. Bonus pater familias² förvandlas sakta men säkert till en passiv och lättsinnig figur.

---

2) (lat) den gode (omtänksamme) familjefadern.

Passiv i den meningen att han inte behöver undersöka praktiska sakförhållanden i förväg. Lättsinnig i den meningen att han inte längre är skyldig att vara god och omtänksam, även om det ibland kan vara en fördel.

Konsumenternas intressen

Det kan också diskuteras om det finns några missförhållanden på försäkringsområdet som fortsättningsvis motiverar en sådan detaljerad reglering som KFL utgör. Försäkringsbolagens verksamheten har sedan länge bedrivits i en känsla av stort ansvar inför uppgiften och med vidsträckt hänsyn tagen till konsumenternas anspråk och intressen. I den mån ett bolag avslår en begäran om försäkring, grundas detta på sådana omständigheter som bolaget under alla förhållanden enligt lagstiftaren kan falla tillbaka på. Försäkringsverksamheten i vårt land är dessutom omgärdad av såväl näringsrättslig som civilrättslig reglering och står sedan lång tid tillbaka under statlig tillsyn. Genom representation i olika bolagsorgan har konsumenterna ett direkt inflytande på verksamheten. De har också ett indirekt inflytande genom konsumenternas försäkringsbyrå, allmänna reklamationsnämnden och konsumentombudsmannen. Via ett kontaktforum sker också ett regelbundet utbyte av synpunkter i konsumentförsäkringsfrågor mellan försäkringsbranschen, konsumentverket och finansinspektionen. I viss mån påverkar också mediabevakningen försäkringsbolagens verksamhet till konsumenternas fördel. Även en mindre omfattande lagstiftning än den vi har i dag borde således kunna tillgodose konsumenternas skyddsbehov.

Till detta kan påpekas att kontraheringsplikten var mer befogad på den oligopolmarknad som rådde inom försäkringsbranschen tills för några år sedan. Numera är konkurrenssituationen inom den svenska försäkringsbranschen betydligt hårdare än den var i slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet, och

mycket talar för en ännu skarpare konkurrens i och med EES-avtalet. Samtidigt pågår en ganska omfattande branschglidning i Sverige, med nya försäkringsbolag, mäklare och banker som erbjuder förbättrade produkter och tjänster. Dessa legala och marknadsmässiga förändringar påverkar branschens aktörer att agera mer kundanpassat, vilket delvis får till följd att utrymmet för ensidiga eller godtyckliga beteenden minskar. Risken att en konsument skall drabbas av försäkringsnöd har därmed dämpats i betydande mån.

Ny försäkringsavtalslag

Nya värderingar i fråga om försäkringens uppgift och ställning inom rättssystemet samt delvis nya produkter inom skadeförsäkring motiverar alltså revidering av nuvarande lagstiftning. Justitiedepartementets promemoria (Ds 1993:39) om förslag till Ny Försäkringsavtalslag presenterades för snart ett år sedan. Promemorian bygger till stora delar på Försäkringsrättskommitténs båda betänkanden Personförsäkringslag (SOU 1986:56) och Skadeförsäkringslag (SOU 1989:88). Reglerna om avtalets ingående har i promemorian till viss del anpassats efter den förutsedda internationaliseringen av branschen, varvid man dock i huvudsak behållit de förbättringar kommittéförslaget inneburit från konsumentsynpunkt. I enlighet med förslaget skall den nya försäkringsavtalslagen bara innebära att KFL:s regler överflyttas till en ny lag och omdisponeras med vissa smärre jämkningar som sammantagna snarast medför en ytterligare förstärkning av konsumentskyddet. I en jämförelse kan nämnas att den föreslagna lagstiftningen kommer att medföra en mycket ingående reglering och att den inte finner sin motsvarighet inom andra för medborgarna betydelsefulla områden.

För kontraheringsplikten är det två regler som ändrats i förhållande till KFL. Förslaget är att den nya lagen dels skall tillämpas på alla

skadeförsäkringar för konsumenters enskilda ändamål, vilket är en betydande utökning av tillämpningsområdet och dels att bolaget får vägra försäkring redan om det finns saklig grund för detta, vilket kan jämföras med nuvarande regler om särskilda skäl. Den sistnämnda regeln innebär att det principiella konsumentskyddet behålls, samtidigt som det räcker med att försäkringsbolaget visar på objektivet sett vägande skäl för att vägra försäkring utan att dessa behöver särskilt gälla den aktuella kunden.

EES-avtalet

Riksdagen godkände för ungefär ett år sedan avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet, EES-avtalet, som trädde i kraft den 1 januari 1994. Genom avtalet skapas ett samarbetsområde där varor, tjänster, personer och kapital skall kunna röra sig fritt över gränserna. Sverige och övriga avtalslutande EFTA-länder har också genom avtalet förbundit sig att införliva stora delar av EG:s regelverk i sin rättsordning. Förutsättningar har härigenom skapats för att enhetliga regler kommer att gälla inom hela samarbetsområdet. Under dessa omständigheter kan det vara oförenligt med EG:s principer att bibehålla och i viss mån stärka det redan unikt starka konsumentskyddet.

De båda lagförslagen i betänkandena bygger alltså på förhållanden som inte längre är helt aktuella. Allmänt kan sägas att FRK i betydande omfattning inriktat sig på inhemska eller i varje fall nordiska förhållanden, något som i och för sig varit naturligt med hänsyn till den tidigare rådande inställningen till en europeisk union. Det fortsatta lagstiftningsarbetet borde därför i större utsträckning anknyta till den snabba utvecklingen på försäkringsområdet både utomlands och i Sverige; inte minst under de senaste åren har den väsentligt ändrat utsikterna för verksamheten. Utvecklingen inom EG går mot en

avreglering av försäkringsverksamheten, vilket får vissa återverkningar också på civilrättens område. Till dessa tankar ansluter även Försäkringsutredningens pågående arbete av FRL:s regler om försäkringsverksamhetens bedrivande. Det kan också i övrigt tänkas resultera i ganska genomgripande förändringar både i de materiella reglerna om tillsyn av verksamheten och i tillsynens utformning.

EG:s tredje försäkringsdirektiv

Från konkurrenssynpunkt kan det finnas fördelar med att inte införa regler som i alltför stor utsträckning avviker från vad som gäller i andra jämförbara europeiska länder. Härigenom skapas bättre förutsättning för en fungerande internationell konkurrens. Det framhålls i promemorian att internationaliseringen torde innebära att behovet av rätt till försäkring minskar. En skärpt konkurrenssituation kan således innebära att kontraheringsplikten förlorar i betydelse. Det är också tveksamt vilken inverkan reglerna kan få för bolagens produktutveckling. Enligt EG:s tredje försäkringsdirektiv finns en långtgående princip om produktfrihet, som innebär att bolagen i sin utveckling av försäkringsavtalen inte skall hindras av detaljerade nationella regler. I andra jämförbara europeiska länder saknas regler om konsumenters rätt till försäkring. Det kan här tilläggas att en kontraheringsplikt i de flesta europeiska länder inte gäller ens vid obligatorisk försäkring. Till detta kommer att bestämmelsen om kontraheringsplikt knappast kommer att kunna åberopas mot utländska försäkringsgivare som med stöd av de nya reglerna om fri tjänstehandel verkar på den svenska marknaden.

Dåliga risker

Kontraheringsplikten står också i strid med synsättet att privat försäkringsverksamhet skall drivas på marknadsekonomiska villkor, vilket innebär att kontraheringsplikten kan för-

lora i betydelse med friare premiesättning. För oönskade försäkringskunder eller högriskpersoner kan försäkringsbolag begära en så väl tilltagen premie att försäkringssökanden inte klarar av att betala den eller avstår från det erbjudna avtalet. Skyldigheten att meddela försäkring blir då i praktiken betydelselös. Vidare kan det inte anses orimligt att enskilda får betala premier som motsvarar den övertagna risken. Erfarenheter från andra, mindre reglerade marknader än den svenska, är att det stora flertalet av dem som önskar ingå avtal om bl.a. motorfordonsförsäkring slutligen finner en försäkringsgivare med vilken avtal kan ingås.

Vissa ägare av motordrivna fordon kan efter en avreglering emellertid få svårigheter att erhålla trafikförsäkring till en premie som de anser vara acceptabel. För närvarande får kostnaden för skador som orsakas av oförsäkrade motorfordon bäras enbart av hela försäkringstagarkollektivet. Detta är dock inte en självklar utgångspunkt. Ett alternativ är att sådana kostnader belastar alla medborgare gemensamt. I andra länder har man löst enskildas kostnadsproblem vid obligatorisk försäkring på annat sätt än här, t.ex. genom stödåtgärder från samhällets sida. I Spanien har inrättats en statlig fond som bidrar till betalning av premier för försäkringstagare som inte klarar av att själva betala dem. En annan möjlighet är att, som i Frankrike, ge försäkringssökanden rätt till en prövning av ett branschorgan, som fastställer de villkor mot vilka trafikförsäkringsanstalt måste ta emot risken. Prövningen kan också ske av en från branschen helt fristående instans.

Allmänna hänsyn

Sveriges förmodligen enda möjlighet att hävda en nationell särregel av kontraheringspliktens natur är att hänvisa till behovet av allmänna hänsyn. Det kan exempelvis erinras om den förhållandevis stora ekonomiska och

TEMA EU

---

sociala vikt som privata försäkringar till skydd för enskilda personer har i vårt land. Vidare kan det framhållas att bärande lagar i det svenska rättssamhället grundar sig på förhållandet att de flesta medborgare har försäkring för bostad, vari de viktiga brand- och ansvarsmomenten ingår. Det kan även hävdas att de skadeståndsregler vi har i Sverige, i mycket stor utsträckning bygger på den omständigheten att det är vanligt att man skyddar sig genom ansvarsförsäkring och att det i vart fall finns möjlighet att göra det till en acceptabel kostnad.

Om lagstiftaren väljer att behålla kontraheringsplikten får vi antagligen acceptera att utländska försäkringsgivare erhåller en viss

konkurrensfördel, i och med att de förmodligen inte kommer att omfattas av vår kontraheringsplikt. Effekterna av en sådan konkurrensituationen kan emellertid mildras något genom att begränsa kontraheringspliktens tillämpningsområde. Plikten kan ju generellt sett inte göras mer omfattande än som följer av mycket starka sociala skäl. Den borde därför inte sträcka sig längre än till vad som kan anses som ett grundläggande försäkringskydd, såsom hemförsäkring och villaförsäkring, i vilka också det viktiga ansvarsskyddet ingår. Kontraheringsplikten torde således kunna bibehållas genom att inskränkas till att gälla enbart försäkring för bostad i Sverige.